

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА АКТИВНІСТЬ СІЛЬСЬКОЇ МОЛОДІ УКРАЇНИ В 1933–1939 рр.

Створено суспільно-політичний портрет сільської молоді радянської України у контексті соціальних процесів передвоєнного періоду.

Ключові слова: сільська молодь, суспільно-політична активність, передвоєнна доба.

Создано общественно-политический портрет сельской молодежи советской Украины в контексте социальных процессов предвоенного периода.

Ключевые слова: сельская молодежь, общественно-политическая активность, предвоенный период.

The article is an attempt to create social and political portrait of rural youth of the Soviet Ukraine in the context of the social processes of the prewar period.

Key words: Rural youth, social and political activity, the pre-war period.

Постановка проблеми. Прискорення темпів розвитку сучасного громадянського суспільства спричиняє підвищення ролі і значення молоді в його суспільно-політичному і культурному житті, що обумовлюється не лише абсолютним зростанням чисельності молодих людей, а й мінливими соціальними умовами. Високий темп техніко-економічного розвитку суспільства вимагає швидкого оновлення знань, умов праці та побуту.

Роль і значення молоді у суспільстві обумовлені тим, що будучи великою соціально-демографічною групою, яка займає важливе місце у промисловому та сільськогосподарському виробництві, вона, фактично, є єдиним джерелом поновлення трудових ресурсів, головним носієм фізичного та інтелектуального потенціалу народу та спроможна скоріше за інші вікові групи оволодіти новими знаннями, професіями і спеціальностями, необхідними для розвитку країни.

Молоде покоління завжди відіграло помітну роль у житті українського суспільства, особливо на переломних етапах його розвитку, що проявилось й у 30-х рр. ХХ ст., коли, використовуючи притаманне молодому поколінню прагнення до нового та його ентузіазм щодо втілення у життя своєї мрії, більшовицький режим з метою побудо-

ви тоталітарного суспільства у 1933–1939 рр. спромігся принести в жертву і покалічити безліч юних доль.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зважаючи на те, що соціальний портрет молоді формується під впливом різноманітних суспільно-політичних і соціальних чинників, науковці завжди виявляли інтерес до того, яку роль для молоді відіграють певні соціальні цінності, норми моралі, традиції тощо. Становище сільської молоді в умовах формування тоталітарного ладу в Україні, її участь у житті республіки в 1930-х рр., історію комсомолу та його вплив на формування молодого покоління, форми опору молоді більшовицькій владі, механізми здійснення репресій проти юнаків та дівчат досліджували С. Білокриницький, О. Галаган, В. Гришко, С. Ігнат, І. Зарва, М. Журавльов, В. Криворученко, І. Михайлівський, П. Назимко, І. Ніколаєнко, В. Прилуцький, П. Шостак та ін. Наукова новизна досліджень названих авторів полягає в тому, що вони написані на основі невикористовуваних раніше архівних джерел, значно розширена їх тематика та критично переглянуто головні стереотипи радянської історіографії, однак динамічність і глибина змін у сучасному українському суспільстві потребують нових підходів до вивчення проблеми суспільно-політичної активності сільської молоді України у 1933–1939 рр.

У зв'язку з цим, **метою** нашої **статті** є аналіз та висвітлення формування суспільно-політичної активності сільської молоді УРСР у контексті соціальних процесів передвоєнного періоду, висвітлення її ролі і місця в радянському суспільстві, з'ясування її труднощів та проблем.

Виклад основного матеріалу. Громадсько-політична активність селянської молоді, настрої різних її груп у 1933–1934 рр. та 1935–1939 рр. були дуже відмінні, оскільки на формування її активності значно впливала загальна ситуація в економічному та політичному житті українського села.

У 1933–1934 рр. молодь УСРР являла собою дуже складний, неоднорідний і суперечливий соціально-політичний організм, і строкатість її соціально-класового, професійного, територіального та національного складу відбилася на загальних настроях, політичних та ідеологічних орієнтирах. Поступово молодь УСРР зливалася в однорідну масу, оскільки молоді люди мали багато спільного – всі вони зростали й формувалися в умовах становлення тоталітарного більшовицького режиму, з дитинства потрапляючи під своєрідний ідеологічний прес. Піонерська організація, комсомол, партійні осередки формували у них систему світосприйняття, обмежену марксистськими догмами та більшовицькими гаслами. Значна частина літератури, де йшлося про історичні традиції українського народу, його минуле, була оголошена «буржуазною», ворожою «пролетарській державі». Нато-

мість, насаджувалася «революційна романтика», однак те, що юнаки та дівчати чули на зборах або читали в газетах, часто не збігалось з їх життєвим досвідом та повсякденними враженнями. У життя багатьох сільських молодих людей ще з дитинства увірвалася щоденна дійсність у вигляді «бандитизму», каральних загонів, палаючих хат, трупів «контрреволюціонерів» і «куркулів».

Під впливом наслідків Голодомору 1932–1933 рр. та скрутного матеріального становища в цей період серед молодих працівників сільського господарства авторитет більшовицької партії та комсомолу значно знизився, серед них панувало розчарування, політична апатія та різке незадоволення аграрною політикою радянського уряду. Один із комсомольських працівників у звіті після поїздки з політичною агітацією в села Київщини у 1934 р. зазначав, що «...у теперішній час далеко не у всіх колгоспах і радгоспах можна організувати осередки ЛКСМ, часто спроби проникнути до сільської молоді закінчуються невдачею, проте, разом з тим, не знаходять серед них жодної підтримки й інші політичні партії та молодіжні організації» [10, арк. 64].

У 1935–1939 рр. в УСРР ситуація на селі стала змінюватися і лояльне ставлення селянства до радянської влади позначилося на політичному обличчі молоді. Зроста громадянська активність юнаків та дівчат, що виявилось у вступі їх до лав комсомолу та активній участі в численних політичних та громадських кампаніях. У цей час значно поліпшились позиції комсомолу на селі, однак масштаби його діяльності серед селянської молоді були в цілому незначними. З кожних 100 молодих селян лише двоє перебували в лавах ЛКСМУ. В одному із листів ЦК ЛКСМУ в ЦК КП(б)У в 1935 р. було зазначено, що «...в селі ще й досі духами парубків безроздільно володіють гетьмани, гайдамаки й батьки» [11, арк. 22].

Історичний досвід свідчить, що найбільш політично активною частиною молоді є студентство. У 30-х рр. ХХ ст. у системі вищої освіти УСРР відбулися докорінні зміни, що безпосередньо вплинули і на студентську молоддь. У цей час було взято курс на «пролетаризацію» вищої школи, який виявився у відкритті робітфаків, застосуванні методу «розкладки» при зарахуванні студентів до інститутів та їх безперервних «чистках». У зв'язку з «пролетаризацією» вищої школи у передвоєнний період у студентському середовищі УРСР відбулись значні кількісні та якісні зміни, оскільки кількість молодих людей з робітничих та селянських сімей, які навчалися у вищих і середніх навчальних закладах, постійно збільшувалася. Так, якщо у 1929–1932 рр. в УСРР вищі навчальні заклади закінчили 38 927 осіб, технікуми – 66 658 осіб, робітфаки – 45 089 осіб, то в 1933–1936 рр. відповідно – 47 261 осіб, 92 201 осіб, 52 380 осіб [5, с. 136].

У 1933–1939 рр. курс партійно-державного керівництва СРСР на «зробітничення» та «оселянення» середньої та вищої школи набував гіпертрофованих форм. Так, станом на 1 січня 1936 р. соціальний склад студентства УРСР включав: діти робітників – 39,7 %; діти службовців – 28,2 %, діти селян – 15,1 %; інші категорії – 17 % (від загальної кількості студентів) [5, с. 222]. Наведені дані свідчать про те, що відсоток студентів з робітничого та селянського середовищ не відповідав питомій вазі робітничого класу та селянства у соціальній структурі населення республіки. Крім того, «пролетарська» молодь принесла до навчальних закладів свої звичаї та уклад життя, які були чужими традиціям давнього студентства і викликали зміни в студентському середовищі навіть на побутовому рівні, оскільки ці юнаки та дівчата не мали достатнього початкового рівня знань та культури.

У досліджуваний період колгоспи і радгоспи щороку направляли на навчання в інститути та технікуми молодих працівників, які добре зарекомендували себе в практичній діяльності. Так, колгосп «Зоря комунізму» Магдалинівського району Дніпропетровської області в 1937 р. за колгоспний рахунок навчав 13 студентів у вищих навчальних закладах та технікумах на механізаторів, шевців, слюсарів та операторів [4, с. 361].

У 30-х рр. ХХ ст. колгоспи і радгоспи Київської області щорічно направляли на стаціонарне навчання в сільськогосподарські навчальні заклади понад 40 молодих працівників. Наприклад, постійну і цілеспрямовану підготовку фахівців здійснював колгосп «Радянська Україна» Уманського району цієї області, в якому до 1939 р. за його кошти було підготовлено 16 дипломованих спеціалістів з вищою і середньою спеціальною освітою, серед яких були зоотехніки, агрономи, будівельники, педагоги, лікарі та люди інших потрібних селу спеціальностей. Практика підготовки спеціалістів сільського господарства за рахунок господарств ставала все більш поширеною. У 1935 р. в інститутах і технікумах навчалася 49 колгоспних і радгоспних стипендіатів Свердловського району Донецької області [4, с. 362–363].

У 1937 р. в Уманському сільськогосподарському інституті здобували вищу сільськогосподарську освіту 68 юнаків і дівчат, рекомендованих колгоспами і радгоспами [1, с. 12]. Однак, у цій загалом позитивній тенденції підготовки кадрів для сільського господарства були і певні недоліки. Зокрема, для роботи на тваринницьких фермах були потрібні не просто робочі руки. Оператор із обслуговування тварин повинен був бути фахівцем із ветеринарною освітою: знати основи анатомії та фізіології сільськогосподарських тварин, уміти керувати засобами механізації на фермах, розуміти основні принципи технології виробництва різних видів тваринницької продукції. Однак, у переважній більшості областей України у досліджуваний пе-

ріод не було навчальних закладів, які здійснювали підготовку фахівців для тваринництва. Зокрема, на це звертала увагу у своєму виступі на X з'їзді ЛКСМУ оператор по обслуговуванню тварин колгоспу «Маяк» Шполянського району Київської області Н. Негерей: «... перш за все маю на увазі підготовку кадрів-тваринників, щоб стати механізатором, юнакові чи дівчині потрібно вчитися, а спеціальність оператора машинного доїння чомусь в нашій і ряді інших областей одержують тільки на фермі. Добре, коли поруч досвідчений наставник, тоді цей процес прискорюється, але часто доводиться оволодівати таємницями майстерності самостійно, на що йде дорогоцінний час» [2, с. 35].

За даними станом на 1 січня 1936 р. національний склад студентів УРСР включав: українців – 53,7 % (інститути), 75,3 % (технікуми), 65 % (робітфаки); відповідно росіяни – 15,4 %, 10,3 %, 16,2 %; євреї – 26,1 %, 9,6 %, 15,2 % [5, с. 152–153]. Однак, незважаючи на те, що українці складали більшість студентства, їх кількість серед тих молодих людей, які походили із селянських сімей і навчалися у вищих навчальних закладах, була незначною, оскільки для селян у зв'язку із специфікою сільськогосподарського виробництва доступ до навчання у вищій школі був дуже обмеженим. В УРСР найбільшими центрами вищої та середньої професійної освіти стали міста Київ та Харків. Так, станом на 1 січня 1936 р. у вищих навчальних закладах Харківської області навчалось 34,5 тис. осіб, що складало 31,9 % від їх загальної кількості, Київської – 25,1 тис. осіб (23,2 %); у технікумах Харківської – 31,2 тис. осіб (23,3 %), Київської – 21,6 тис. осіб (16,2 %). Зовсім незначною була кількість студентів Чернігівської та Вінницької областей [5, с. 206].

Умови проживання більшості студентів у досліджуваній період були вкрай важкими. У 1933–1934 рр. гуртожитками вдалося забезпечити близько 30 % вихованців інститутів і технікумів, однак більша частина гуртожитків не мали елементарних зручностей, студенти мешкали у кімнатах по 10–30 осіб. Серед опитаних у 1934 р. харківських студентів 67,2 % відповіли, що живуть упроголодь. Із 2098 одеських студентів, які пройшли анкетування, можливість придбати одяг мали тільки 14,1 %, купити книжки – 12,5 %, відвідувати театри і кіно – 16,9 %, а 51,9 % студентів цього південного міста вказали на їх недостатнє харчування [6, арк. 119].

У 1933–1939 рр. до вищих навчальних закладів можна було вступати лише за рекомендаціям партійних, профспілкових та комсомольських організацій, тому юнаки та дівчати досить часто зараховувались до складу студентів не за рівнем знань, а за «правильним» соціальним походженням, що не могло не позначитися на їх подальшому навчанні та роботі. Кількість та питома вага сільської молоді серед студент-

ства була порівняно невеликою, що насамперед було пов'язано з введенням внутрішніх паспортів у 1932 р. та фактичним закріпаченням сільського населення. Крім того, ті сільські юнаки та дівчата, яким все ж таки й пощастило потрапити в інститути та технікуми, як правило, навчалися у сільськогосподарських та педагогічних навчальних закладах, після закінчення яких поверталися в село, оскільки в 1933–1939 рр. у сільському господарстві гостро не вистачало молодих освічених і професійно підготовлених фахівців. Так, у постанові ЦВК і РНК СРСР від 15 вересня 1933 р. «Про поліпшення використання молодих фахівців» було зазначено, що «... характерною особливістю соціалістичного будівництва є те, що зростання питомої ваги молодих спеціалістів сільського господарства не тільки не веде до витіснення старих фахівців, а, навпаки, забезпечує їх краще використання. Могутній розмах соціалістичного сільськогосподарського будівництва, безмежні перспективи розвитку продуктивних сил, боротьба за підняття врожайності та освоєння нової соціалістичної техніки в сільському господарстві дають широкий простір для творчої роботи кожного молодого фахівця у великій справі будівництва соціалістичного безкласового суспільства. Однак, потреба у молодих сільськогосподарських фахівцях значно обумовлена їх неправильним та нераціональним використанням і особливо тим, що багато з них після закінчення навчальних закладів затримуються керівниками установ в управлінських апаратах. Якщо ж розглянути республіканські і районні організації, то в них можуть бути виявлені десятки тисяч сільськогосподарських фахівців вищої і середньої кваліфікації. Значна частина молоді переходить з колгоспної школи на робітфаки і в технікуми, а потім прямо в інститути та до аспірантури. У результаті цього молоді спеціалісти після закінчення навчального закладу майже не потрапляють на сільськогосподарське виробництво» [9, арк. 28]. Так, за даними Центрального бюро інженерно-технічної секції ЦК КП(б)У, профспілки МТС та Науково-технічної ради Наркомзему УРСР у 1933 р. 3 257 агротехнічних висококваліфікованих фахівців були поглинуті Києвом, з яких 2 424 особи працювали в різних міських установах, а 833 особи – у науково-дослідних інститутах [8, арк. 14].

Постановою ЦВК і РНК СРСР від 15 вересня 1933 р. «Про поліпшення використання молодих фахівців» усі народні комісаріати було зобов'язано направляти молодих фахівців на роботу за фахом на термін не менше 5 років. Крім того, з 1 листопада 1933 р. до 1 лютого 1934 р. на роботу за фахом необхідно було направити не менше половини молодих фахівців, які закінчили вищі та середні навчальні заклади протягом останніх п'яти років і після навчання не були на виробництві або були на ньому менше трьох років та працювали в

управлінському апараті (наркомати, главки, об'єднання тощо). У місячний термін необхідно було переглянути склад аспірантів і тих із них, які не проявили себе в аспірантурі, направити на роботу, а винних за невиконання у вказаний термін вказівок наркомату про переведення з аспірантури та управлінського апарату на виробництво пригнати до судової відповідальності [9, арк. 98].

Рішенням ЦВК і РНК СРСР від 15 вересня 1933 р. «Про поліпшення використання молодих фахівців» категорично заборонялося використовувати їх на роботі не за тією спеціальністю, яку вони здобули в навчальному закладі. З цією метою всім наркоматам було запропоновано «...поставити справу розподілу випускників таким чином, щоб за рік до закінчення навчального закладу студент знав, куди він буде відряджений, і щоб його переддипломний проект і дипломна практика обов'язково були пов'язані з характером його майбутньої роботи» [9, арк. 99]. Після прийняття та впровадження цієї постанови питома вага молодих колгоспників з освітою у складі керівних кадрів та працівників провідних сільськогосподарських професій поступово стала збільшуватись і станом на 1 січня 1934 р. складала 25,7 % [7, арк. 617]. Станом на 1 січня 1936 р. серед завідуючих фермами було – 12,6 % молоді, бригадирів тваринницьких бригад – 20,8 %, скотарів – 29,8 %, конюхів – 15,6 %, ланкових рільничих бригад – 46,3 %, шоферів – 37,6 %, з яких 65 % складала жіноча молодь. Значно більший відсоток становили молоді люди серед керівних кадрів та працівників МТС – 51,9 %, у тому числі агрономи – 33,8 %, комбайнери та їх помічники – 58,9 %, трактористи – 66,7 %, шофери – 47,3 %. На відміну від колгоспів, у МТС дівчата складала лише 5,2 % [3, с. 105, 109].

Висновки. Отже, у передвоєнну добу молодь радянської України опинилася у вирі бурхливих подій суспільно-політичного життя. Більша її частина, насамперед члени ЛКСМУ, підтримала новий курс сталінського керівництва і доклала чимало зусиль для проведення його в життя. Вони допомагали владі в боротьбі за суцільну колективізацію і знищення «куркульства як класу», проведенні антицерковної кампанії, захисті «недоторканої соціалістичної власності» тощо. Разом з тим, деякі молоді люди були незгодні з політикою правлячого режиму і стали об'єктом репресій з боку каральних органів та їх жертвами.

Актуальними напрямками подальшої розробки окресленої проблеми є аналіз проблеми участі молоді в сільськогосподарському виробництві та її впливу на соціально-економічні відносини на селі в 1933–1939 рр., відображення підготовки молоді до праці на полях і фермах, змін в організації сільськогосподарської праці, формуванні трудової активності сільської молоді України.

Бібліографічні посилання

1. **Карасюк І. М.** Уманський сільськогосподарський інститут (1844–1994) / І. М. Карасюк, М. Ю. Замаховська. – К. : Вища шк., 1994. – 88 с.
2. Комсомол Київщини у боротьбі за підвищення продуктивності громадського тваринництва. – К. : Знання, 1956. – 39 с.
3. Молодь УСРР. – К. : Молодий більшовик, 1936. – 215 с.
4. Соціалістична перебудова і розвиток сільського господарства УРСР (1917–1937 рр.) / за ред. З. П. Шульги. – К. : Вид-во КДУ ім. Т. Г. Шевченка, 1967. – 511 с.
5. Соціалістична Україна : статистичний зб. – К. : «Народне господарство та облік», 1937. – 233 с.
6. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО). – Ф. Р-27, оп. 14, од. зб. 527, арк. 1–258.
7. ЦДАВО України. – Ф. 377, оп. 1, од. зб. 1161. – 956 арк.
8. ЦДАВО України. – Ф. 2623, оп. 1, од. зб. 5385. – 25 арк.
9. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО). – Ф. 1, оп. 20, ч. III, од. зб. 6221. – 103 арк.
10. ЦДАГО України. – Ф. 1, оп. 20, ч. IV, од. зб. 6418. – 86 арк.
11. ЦДАГО України. – Ф. 1, оп. 20, ч. V, од. зб. 6207. – 71 арк.

Надійшла до редколегії 18.06.2012

УДК 328.126(477)

В. В. Гулай

Національний університет «Львівська політехніка»

СТРУКТУРИЗАЦІЯ ПРАВОГО СПЕКТРА УКРАЇНСЬКОГО ЕТНОПОЛІТИЧНОГО РУХУ В ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ В УМОВАХ ПОСИЛЕННЯ ВНУТРІШНЬОЇ КОНФРОНТАЦІЇ (30-ті роки ХХ ст.)

Охарактеризовано причини зростання в 30-ті роки минулого століття популярності правих сил в українському етнополітичному русі на окупованих Польщею землях Східної Галичини та Західної Волині, проаналізовано ідейно-програмні засади найвпливовіших націоналістичних легальних та конспіративних структур. Окремо вказано на конфліктно-конфронтаційний характер комунікації напередодні Другої світової війни.

Ключові слова: праві політичні сили, Західна Україна, ідеологія, партійна програма, конфронтація.

Характеризуються причини возростання в 30-е годы прошлого века популярности правых политических сил в украинском этнопо-